

С. А. Вавренюк,

здобувач науково-дослідної лабораторії управління у сфері цивільного захисту
Нац. ун-ту цивільного захисту України,
м. Харків

ГЕНЕЗИС ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІЗИЧНИМ ВИХОВАННЯМ МОЛОДІ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Здійснено порівняльно-історичний аналіз змісту та спрямованості організаційно-правового (зокрема програмного) забезпечення державного управління фізичним вихованням студентської молоді в період радянської доби і незалежності України. Визначено тенденції та перспективи його розвитку.

Ключові слова: державне управління; організаційно-правове забезпечення; періодизація; фізичне виховання молоді.

Вивчення історії прийняття головних правових актів з питань фізичного виховання дає змогу оцінити напрями розвитку національної законодавчої й нормативної бази, а також визначити, наскільки визначені цілі збігаються або не збігаються з реальним виконанням. Такі порівняння й оцінювання уможливають прогнози щодо вдосконалення визначених цілей у законодавчих, нормативних, програмних документах тощо. Отже, не викликає жодних сумнівів актуальність здійснення періодизації організаційно-правового забезпечення державного управління фізичним вихованням молоді в радянській і незалежній Україні.

Окремим аспектам (соціальним, духовним, гуманітарним, інформаційним, організаційним тощо) процесу державного управління галузі фізичної культури і спорту присвячено наукові праці І. Гасюка, Г. Грибан, Ю. Довгенько, С. Козібродського, О. Литвиненко та ін. Водночас низка проблемних питань залишились поза увагою вчених, зокрема тих, що пов'язані з визначенням етапів і особливостей організаційно-правового забезпечення державного управління фізичним вихованням в Україні, у тому числі за радянської доби.

Отже, *мета* дослідження полягає в установленні генезису та організаційно-правових аспектів державного управління фізичним вихованням на теренах України.

Слід зауважити, що питання організації дієвого правового механізму державного управління фізичним вихованням завжди гостро стояло на всіх державотворчих етапах. Так, починаючи з 1948 р., Міністерство вищої освіти СРСР і Всесоюзний комітет у справах фізичної культури і спорту при Раді міністрів СРСР прийняли не одну програму з фізичного виховання. Одне з перших положень й одна з перших програм фізичного виховання студентів [1] визначили мету, завдання, управління фізичним вихованням, форми й організація роботи. Навчальною програмою передбачалися заняття з теорії та практики. Згодом (1962 р.) дане Міністерство затвердило другу програму з фізичного виховання студентів, що проіснувала до 1975 р., її замінила третя відповідно програма з цих питань [Там само]. Важливо, що в 1978 р. Міністерство вищої і спеціальної середньої освіти СРСР видало наказ «Про затвердження Інструкції про організацію і підтримку роботи кафедр фізичного виховання вищих навчальних закладів». Згідно з Інструкцією головною метою фізичного виховання у ВНЗ було сприяння підготовці гармонійного розвитку висококваліфікованих фахівців. Передбачалося розв'язання таких завдань: виховання у студентів моральних, вольових і фізичних якостей, «комуністична свідомість, підготовка до високопродуктивної праці і захисту Вітчизни»; збереження і зміцнення здоров'я, сприяння правильному формуванню і всебічному розвитку організму; всебічній фізичній підготовці задля виконання норм та вимог Всесоюзного фізкультурного комплексу «Готовий до праці й оборони СРСР»; професійно-прикладній фізичній підготовці; здобуттю студентами необхідних знань з основ теорії, методики й організації фізичного виховання і спортивного тренування, набуттю навичок серед громадських інструкторів, тренерів і суддів із спорту тощо [Там само]. У 1990 р. (після ліквідації Мінвузу СРСР) комісія і науково-методична рада з фізичного виховання студентів Державного комітету СРСР з народної освіти разом із Державним комітетом СРСР з фізичної культури і спорту розробили загальносоюзну базисну програму для ВНЗ, яка мала назву «Фізична культура» [2]. Після цієї програми в Українській державі настав час створення власної нормативно-правової освітньої бази.

У зв'язку з проголошенням у 1991 р. незалежності України відповідні накази

Мінвузу СРСР втратили свою чинність на території нової держави. Міністерству освіти України, яке трансформувалося в Міністерство освіти і науки України, знадобилося більше 10 років, щоб прийняти рішення щодо навчальної програми з фізичного виховання студентів. За цей час відбулося кілька реорганізацій міністерств із питань освіти. Керівники Міністерства освіти УРСР, Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, а також Міністерство освіти України прийняли рішення про ліквідацію підрозділів, які відповідали за управління фізичним вихованням. Унаслідок такої реорганізації було втрачено науково-методичну комісію з питань фізичного виховання у вищих навчальних закладах. З часом вона була відроджена, але втратила своє значення для кафедр фізичного виховання. Про відсутність управління і координації науково-методичною і навчальною роботою кафедр фізичного виховання свідчить те, що в зазначений період у названих міністерствах не була поновлена інструкція щодо організації й змісту роботи кафедр фізичного виховання, а також не велася розробка програми з фізичного виховання студентів. Недосконалість державного управління призвела до того, що в одному випадку було ліквідовано кафедру фізичного виховання (наприклад, Київський університет культури), в іншому – змінили назву кафедри фізичного виховання (наприклад, в Одеському державному медичному університеті кафедра фізичного виховання отримала назву кафедри спортивної медицини і валеології). В університетах, як правило, стали скорочувати навчальні години на фізичне виховання. Управління фізичним вихованням перемістилося до самих університетів, і більшість керівників їхніх кафедр фізичного виховання втратили підтримку у зв'язку з ліквідацією відповідних структур у міністерстві. Тому фізичне виховання почали розглядати як навчальний предмет, а не сферу студентської діяльності. За свідченням С. Козібродського, О. Швая та ін., у 1994 р. була прийнята Державна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні, в якій звертається увага на негативні тенденції у фізкультурно-спортивному русі, а також на те, що «в країні має місце недооцінка соціально-економічної, оздоровчої й виховної ролі фізичної культури і спорту, відсутня чітко скоординована програма взаємодій різних державних структур і громадських організацій, які беруть участь у фізкультурно-

спортивному русі, що негативно позначається на здоров'ї населення і соціально-економічному розвитку держави» [2].

Прийнятий Верховною Радою УРСР Закон «Про освіту» (від 23.05.1991 р. № 1060-12) надавав Міністерству освіти України повноваження щодо керівництва державними закладами освіти. Проте в цьому Законі нічого не говорилося про керівництво та організацію роботи з фізичного виховання, оздоровчу та науково-методичну роботу в галузі освіти. Саме тому в 1998 р. Президент України вніс зміни до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про освіту», а Верховна Рада своєю Постановою доповнила цю статтю абзацом такого змісту: «Міністерство освіти України забезпечує організацію роботи з фізичного виховання, фізкультурно-оздоровчої і спортивної роботи в навчальних закладах усіх типів і рівнів акредитації, здійснює науково-методичне забезпечення цієї роботи в ході навчального процесу і позанавчальний час» [6]. Законом України «Про освіту» було встановлено, що Міністерство освіти України є центральним органом державної виконавчої влади, який здійснює керівництво у сфері освіти, акти Міністерства, прийняті у межах його повноважень, є обов'язковими для міністерств і відомств, яким підпорядковані заклади освіти [Там само].

У 1996 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України» [3]. На завершальному етапі підготовки зазначеної постанови до неї було включено пункт про створення вертикалі контрольних структур за фізичною підготовленістю населення. Здебільшого заняття з фізичного виховання у вищих навчальних закладах перетворилися на заняття з контролю за фізичною підготовкою молоді. На наш погляд, тести Єврофіт [Там само] не мають тих недолік, які виявилися у зазначених вітчизняних тестах, але європейський досвід тестування було проігноровано.

Як відомо, в 1998 р. провідні українські фахівці з фізичного виховання розробили й надрукували Концепцію фізичного виховання в Україні, яка ґрунтувалася на законодавчих і науково-методичних засадах того часу. Мета Концепції – визначити державну політику в галузі фізичного виховання на період становлення національної системи освіти в Україні до 2005 р. Згідно з цією

Концепцією один з основних напрямів удосконалення управління фізичним вихованням було пов'язано з поступовим переходом від державного до державно-громадського управління, де провідну роль мають відігравати громадські організації й органи самоврядування. Крім того, в Концепції особлива увага зверталася на лінгвістичне забезпечення навчального процесу: система фізичного виховання підкріплювалася загальноприйнятими понятійними, іншомовними, тлумачними та ін. словниками, які пояснюють поняття, терміни й визначення теорії та методики фізичного виховання, тренування. Це передусім стосується понять здоровий спосіб життя, фізична культура, лікувальна фізична культура, фізичне виховання, спорт, спортивне тренування, фізична підготовка.

Відзначимо, що 25.05.1998 р. у наказі № 188 «Про нормативні документи з фізичного виховання» Міністерства освіти України було сформульовано державні вимоги до системи виховання студентської молоді, до навчальних програм із фізичного виховання, а також положення про заліки з фізичного виховання [5]. Він (наказ) та інші рішення міністерства були організаційно доцільні, але недостатні для вирішення питань фінансування фізичного виховання у ВНЗ. Щодо організаційної складової, то в цей час у системі Міністерства освіти і науки України було створено Комітет із фізичного виховання й спорту. Його діяльність зосереджувалася на організації студентського спорту у сфері освіти у позанавчальний час, але не підкріплювалася повноваженнями щодо управління фізичним вихованням у ВНЗ. Через це в 2003 р. Міністерство освіти і науки України затвердило навчальну програму з фізичного виховання студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Програма передбачає розв'язання таких завдань фізичного виховання:

– формування розуміння ролі фізичної культури в розвитку особистості та підготовки її до професійної діяльності, зміцнення здоров'я, сприяння правильному формуванню і всебічному розвитку організму, профілактика захворювань, забезпечення високого рівня фізичного стану, працездатності протягом усього періоду навчання;

– забезпечення загальної і професійно-прикладної фізичної підготовленості, що визначають психофізичну готовність випускників вищого закладу освіти до

життєдіяльності та обраної професії;

– набуття досвіду творчого використання фізкультурно-оздоровчої і спортивної діяльності для досягнення особистих і професійних цілей;

– забезпечення здатності виконувати державні або відомчі тести і нормативи на рівні вимог освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм відповідного спеціаліста» [2].

У 2004 р. відбувся перший Спортивний Конгрес України, в якому взяли участь Прем'єр-міністр України, члени відповідного профільного комітету Верховної Ради України, представники міністерств, відомств і керівники регіональних спортивних організацій. На конгресі було прийнято проект Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту, мета якої – орієнтація українського суспільства на поетапне формування у державі ефективної моделі розвитку фізичної культури і спорту на демократичних і гуманістичних засадах. [4].

Державні механізми управління фізичним вихованням не створювалися з огляду на те, що це не є завданням держави. Адміністративна функція управління фізичним вихованням як навчальною дисципліною належить безпосередньо ВНЗ. Водночас студентський спорт став об'єктом управління з боку громадських організацій, спортивних клубів ВНЗ. Окрім того, зберігається плутанина у тлумаченні і застосуванні таких понять, як «фізичне виховання» і «фізична культура». Наприклад, у наказі колишнього Міністерства освіти України «Державні вимоги до навчальних програм із фізичного виховання в системі освіти» (1998 р.) зазначено, що «основу фізичного виховання складають: предмет «фізична культура» – у загальних і професійних закладах освіти, навчальна дисципліна «фізичне виховання» – у вищих закладах освіти [2]. У 2010 р. парламент прийняв у новій редакції Закон України «Про фізичну культуру і спорт», який набрав чинності з 2011 р. Законодавець протириччя у термінології («фізична культура» і «фізичне виховання») розв'язав силою закону, тож фізичне виховання в усіх закладах освіти має називатися «фізичною культурою» [7]. Однак останнім часом у сфері фізичної культури зберігаються негативні явища, які проявляються у розриві між задекларованими цілями і можливостями їх реалізації, превалює намагання бажане видавати за дійсне.

На це звертає увагу С. Козібродський [2], наголошуючи, що існуюча певний час мета щодо формування гармонійно розвиненої особистості не відповідає реальній меті освіти. Ефективність вищої школи оцінюють не за показниками «гармонійно розвинутої особистості», не за показниками морального й фізичного виховання, а за показниками успішності у навчанні. В умовах авторитарної суспільно-політичної системи було відсутнім соціальне замовлення на «гармонійно розвинуту особистість». За незалежності й самостійності України, коли формується демократичне суспільство, змінюється глобальна мета освіти, тому з погляду управління нею (метою) має бути формування розвинутої гуманної особистості, відповідно до вимог загальнолюдської й національної моралі. При цьому, за свідченням С. Козібродського, глобальна мета освіти складатиметься з таких компонентів, як знання, навички, уміння; розвиток творчості; розвиток моралі; фізичний розвиток [Там само]. На сучасному етапі економічного розвитку суспільства державні установи, що займаються питання фізичного виховання і спорту, не спроможні без додаткових бюджетних асигнувань досягнути неможливого. Про це свідчать висновки, наприклад, Цільової комплексної програми «Фізичне виховання – здоров'я нації», де зазначено, що «наявна в Україні система фізичного виховання, фізичної культури й спорту перебуває в кризовому стані і не може задовольнити потреби населення» [7].

Варто підсумувати, що організаційно-правове забезпечення державного управління у ВНЗ на теренах України характеризується чотирма етапами, з яких:

– *перший етап* – (1948 – 1990 рр.) відзначається затвердженням і реалізацією правових документів (програм з фізичного виховання студентів, інструкцій з організації і змісту робіт щодо такого виховання у ВНЗ та ін.), що дозволили створити нормативно-правову освітню базу на теренах уже незалежної України. Провідною інституцією, наділеною повноваженнями у сфері фізичної культури і спорту, у цей період було Міністерство вищої і спеціальної середньої освіти СРСР;

– *другий етап* – (1991 – 1999 рр.), пов'язаний із переходом від директивно-планової до ринкової економіки, а тому і до встановлення демократичних методів управління, зокрема й фізичним вихованням. Такими методами було наділено

тогочасне Міністерство освіти і науки України, якому, на жаль, знадобилося понад 10 років, щоб прийняти рішення щодо навчальної програми з фізичного виховання студентів;

– *третьий етап* – (2000 – 2004 рр.) передбачає прийняття низки правових документів, які попри їх важливість повністю не вирішили питань фінансування фізичного виховання у ВНЗ. Прикметним є те, що прийнята Концепція фізичного виховання в Україні, яка діяла на початку 2000-х рр., визначила перехід від державного до державно-громадського управління;

– *четвертий етап* – (2005 – по теперішній час) полягає у прийнятті в новій редакції Закону України «Про фізичну культуру і спорт», однак протиріччя між задекларованими в ньому цілями та можливостями їх досягнення у сфері фізичного виховання зберігаються донині, що пов'язано з економічним станом держави.

Список використаних джерел:

1. *Грибан Г. П.* Тенденції розвитку методичної системи фізичного виховання студентів в освітній практиці у ХХ столітті / Г. П. Грибан // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 8. – С. 30–33.
2. *Козібродський С.* Програмне забезпечення фізичного виховання студентської молоді в період незалежної України / С. Козібродський, В. Смолук, О. Швай // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. праць. – 2010. – № 2 (10). – С. 10–13.
3. Про державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України [Електронний ресурс] : постанова Кабінет Міністрів України від 15.01.1996 р. № 80. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-96-п>.
4. Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту [Електронний ресурс] : Указ Президента України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004>.
5. Про нормативні документи з фізичного виховання [Електронний ресурс] : наказ Міносвіти від 25.05.1998 р. № 188. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0500-98>.
6. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
7. Про фізичну культуру і спорт [Електронний ресурс] : Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>.

Vavrenyuk S. A. Genesis of the organizational and legal security of state management of physical training of youth on the territory of Ukraine.

The article gives the comparative historical analysis of the matter and the direction of the organizational and legal (in particular program) security of the state management of physical training of the students during the Soviet period and during the independence of Ukraine. The tendencies and the development prospects were outlined.

Key words: state management; organizational and legal security; periodization; physical training of youth.

Вавренюк С. А. Генезис организационно-правового обеспечения государственного управления физическим воспитанием молодежи на территории

Украины.

Проведен сравнительно-исторический анализ содержания и направленности организационно-правового (в частности, программного) обеспечения государственного управления физическим воспитанием студенческой молодежи в период советской эпохи и независимости Украины. Определены тенденции и перспективы его развития.

Ключевые слова: государственное управление; организационно-правовое обеспечение; периодизация; физическое воспитание молодежи.